

KERTINĖ PARAŠTĖ

Istorija, viešumas ir vadinamieji ekstremistai

Nepaisydami persitvarkymų ir viešumo, tarybiniai žurnalistai ir propagandistai nepajėgia atsikratyti įsisenėjusio polinkio niekinti tuos, kurie nepritaria valdžios politikai arba ją kritikuoja valdžios neapbruotu požiūriu. Po rugpjūčio 23 d. demonstracijų Vilniuje tarybinė spauda kokias tris savaites pasidavė isterijos bangai, puldama vadinamuosius ekstremistus ir nacionalistus, surengusius protestą. Terminai „ekstremistas“, „nacionalistas“ seniai vartojami koneveikimui tu, kurie laiko partijos „nacionalinę“ politiką praeitį, tarybinės tautos interesams, kurie po gražiais tautų draugystės šūkiu mato lietuvių skriaudimą, rusų aukštinimą, mažų tautų interesų nepaisymą. Išniekinimas neatstoja įtikinamų argumentų, pagieža temdo pastangas blaiviai vertinti padėtį. Be to, komunistai, linke pabrėžti, kiek daug jie praeityje neteisėtai kentėję dėl savo pažangių minčių, turėtų užjauti nepopuliarių ir santvarką kritikuojančių idėjų šalininkus.

Jau 15 metų eina Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika ir panašiai ilgai veikia vadinamieji kiti mėnesiai, kuriuos valdžia kaltina antitarybine agitacija ir propaganda bei tariamai melagingu prasimanymu apie tarybinę santvarką platinimu. Per tą laikotarpį jie išdėstė savo požiūrį į lietuvių tautos ateitį, pabrėždami, kad tautos tolesnei egzistencijai didelį pavojų sudaro tautinio ir istorinio sąmoningumo silpnėjimas, kurį ypač sukelia istorijos klastojimas ir svarbių momentų nutylėjimas. Kurį laiką buvo abejonių, ar pagrindžio straipsnių autoriai atstovauja platesniems gyventojų sluoksniams ar kalba tik savo ir mažos bendraminčių saujelės vardu. Sumažėjus cenzūros galiai ir lietuvių inteligentams pradėjus rodyti šiek tiek pilietinės drąsos, tiesiog stebina viešingą vadinamųjų ekstremistų ir oficialiųjų rašytojų nusistatymą Lietuvos istorijos ir kultūros palikimo klausimais.

Pagrindžio spauda, ypač *Aušros* bendradarbiai, daugelį kartų reikė pasipiktinimą ne vien dėl Lietuvos istorijos klastojimo bei nutylėjimo, bet ir dėl nelegaus Rusijos ir Lietuvos istorijos traktavimo. Beveik prieš dešimt metų pagrindžio *Aušra* nurodė, kad vi-

sa Sovietų Sąjunga švenčia Aleksandro Nevskio pergalę Ledo mūšyje, bet kalavijuočiams didesni smūgi suteikė Durbės mūšis nutylimas. 1979 m. *Aušra* reikė pasipiktinimą, kad tuometinis LKP CK antrasis sekretorius Dybenka liepė nutraukti Alberto Kojalavičiaus-Vijuko dvi tomes Lietuvos istorijos spausdinimą neva dėl neigiamo rusų vaizdavimo. Kitur nurodoma, kad Lituaništinė biblioteka nedrįso spausdinti Antano Baranauko eilėraščių ciklo „Kelionė Peterburkan“ dėl jos tariamai svetimos ideologijos, kad net klasikiniai lietuvių literatūros kūriniai, kaip Pietario *Algimantas*, laikoma draudžiamąja literatūra. *Aušros* bendradarbis Pajurgis 19-ame numeryje rašė: „Net ir senoji literatūra, istorinis mūsų tautos palikimas, šiandieniniams okupantui dažnai pavojingas. Kokia likimo ironija: raštai ir kūriniai varžyti carinės cenzūros, gaudyti caro žandarų, pasirodę, pavojingi ir tiems, kurie skelbiami carų nuvertėjais... Ir šiandien tie raštai cenzuruojami, atrenkami, iškarpmi arba visai neleidžiami, net kaip literatūrinis palikimas“. Istorijos klastojimą nagrinėjimą pagrindžio spaudoje leidėjams ir autoriams grėšė kaltėjimas ir tremtis.

Pajūtę, kad esą daugiau žodžio laisvės, Lietuvos rašytojai ir istorikai pradėjo nagrinėti tuos pačius gyvybiškai svarbius istorijos ir kultūros palikimo klausimus ir priejo labai panašius išvadas dėl nekomunistinės Lietuvos praeities. Rašytojas Aleksandras Krasnovas pažymėjo, kad „istorijos žinių ištroškes skaitytojas pernelyg ilgai buvo marinasmas bėdų“, kad Lietuvos istorijos mokymo programos buvo „tiesiog skandalingai skurdžios“, kad per daug buvo pataikaujama rusų jausmams. Poetas Sigita Geda reikalavo nefalsifikuoti istorijos, daugiau dėmesio skirti Lietuvos istorijos įvairumui ir tautos laimėjimams. Prasidėjo savotiškas soclentyniavimas, rodant patriotizmą bei susirūpinimą tautos istorija, reiškiant pasipiktinimą dėl visada neminimų cenzorių ir redaktorių kišimosi ir tekstų daržymo. Galima abejoti kai kurių pasisakymų nuosirdumu, pvz.,

Lietuvių audiniai laiko tėkmėje

ANASTAZIJA TAMOŠAITIENĖ

Lietuva iki XX a. vidurio buvo žemės ūkio kraštas. Sodiečiai jau nuo gilių senovės laikų užsiėmė auginimu naminių gyvulių, o ypač auginavo daug avių vilnai, stengėsi gerai išdirbti žemę, sėjo įvairius javus, o itin rūgus ir kviečius maistui, ir pasižymėjo linų auginimu – įvairiems audeklams išsiuosti, o taip pat augino kanapes storiems audeklams austi, virvėms vyti bei žvėninkystės tinklams pasigaminti. Linų auginimas, apdirbimas ir iš jų drabužiams audeklų pasigaminimas buvo vienas iš pagrindinių bei sunkiausių darbų, kuriuos daugusia atlikdavo moterys – tai ir sukurtą daug ir įvairių lietuvių liaudies dainų linų pasėjimui, jų parengimui ir drabužių audimui –

*Pasėjau linelius ant pylimo,
Dėl jaunos mergelės, dėl mylimos.
Nuroviau linelius ant pylimo,
Dėl jauno bernelio, dėl mylimo.*

Yra dokumentuotų žinių, kad jau priešistoriniais laikais lietuvis verpė verpstėmis, audė drabužiams audeklus, juostas ir nėrė žuclavimui tinklus. Lietuvos archeologai 1973 m. Žemaitijoje prie Kvedarnos, Paragaudžio senkapyje surado rinktinę technika austą spalvotą vilnonę juosta, kuri datuojama X a. Gintariniai miniatiūriniai juostoms austi įrankeliai surasti Mažojoje Lietuvoje X-XI a. (žiūr. A. ir A. Tamošaičių knygoje *Lithuanian National Costume*, p. 187, pav. 432). Archeologas dr. J. Puzinas Nepriklausomos Lietuvos laikais senkapyje surado gabalą rusvo vilnonio ketūrnio audeklo ir pavadė žemės ūkio rūmų tekstilės skyriaus vedėjui dail. A. Tamošaičiui ir tekstilės inž. Edukevičiui iširti jo pagaminimą. Buvo

rašytojo Vytauto Misevičiaus skundu, kad kažkokie apsidraudėliai užkirto kelią jo spaudai parengtos knygos *Čičinskas* spausdinimui. Didelis valdžios favoritas Misevičius net persistengdavo, bandydamas prisitaikyti prie valdžios politikos. Antai Krasnovas pažymi, kad Misevičiaus *Jaunasis pagonis* yra kariakūra, „kuria siekiama bet kuria kaina suniekinoti religiją – ir pagonybę, ir krikščionybę“. Kaip bebūtų, dauguma rašytojų kritikavo cenzūrą, istorijos iškreipimus ir nutylėjimus.

Lietuvos šviesuomenės nusistatymas literatūros palikimo klausimu toks pat. Gavę progą, rašytojai ir kritikai apgailestavo, kad Kudirkos, Pietario, Baranauko, net Maironio darbų rinkiniai cenzuruojami, reikė pasipiktinimą dėl Kojalavičiaus-Vijuko istorijos

nustatytą, kad to audeklo metmenys verpiant buvo sukti į vieną pusę, o ataudai verpti sukant į kitą pusę, norint gauti tobulą audeklo audimą, kaip šiais laikais praktikuoja modernioji tekstilė. Iš priešistorinių laikų nedaug žinių teišlika apie įvairius lietuvių drabužius bei raštuotus audinius. Tačiau istoriniais laikais, pradedant XVI a., jau turime įvairių graviūrų bei piešinių vyriško, moteriško bei vaikų apsirėgimo (žiūr. A. ir A. Tamošaičių knyga *Lithuanian National Costume*, p. 12-20). Pagaliau jau nuo XVII a. Lietuvos sodžių kraitinėse skryniose, kraičkubiliuose užsiliko nemažai audinių.

Apytikriai iki šio šimtmečio pradžios, kaip jau minėta, sodiečių pragyvenimo šaltinis buvo žemės ūkis. Senovėje laukai buvo apdirbami labai primityviais namų darbo įrankiais ir iš žemės ūkio gausią šeimą vos ne vos galėjo išmaitinti. Itin opus buvo drabužių – apsirėgimo klausimas, nes Lietuvos klimatas buvo šaltokas ir drėgnokas, o drabužių pasigaminimas ilgas, keblus ir varginantis.

Lininis audeklas – drobė buvo pati pagrindinė medžiaga vaikų, moterų ir vyrų marškiniams bei vasariams drabužiams pasiūti. Šaltam orui esant viršutiniai drabužiai buvo vilnoniai arba avies kailio. Lininio audeklo pagaminimas buvo itin ilgas darbas, besitęsiantis ištisus metus – pavasarį linų sėjimas, rudenį jų rovimas, išdžiovinimas – kūlimas, ant pievų klostymas arba kūdrose mirkymas. Veliau džiovinimas jaujose, mynimas, brukimas, šukavimas iki advento; verpimas, lenkimas ir sruogas, metmenų metimas užsitedavo iki gavenios, o audimas – iki ankstyvo pavasa-

likimo, ragmo išspausdinti daug ligi šiol draudžiamos literatūros. Ne vien tik jau seniai mirusių autorius, kaip Lindės-Dobilo *Blūda*, Kazio Puidos *Magnus Dux*, bet ir į Vakarus pasitraukusių Vinco Maciūno, Vaclovo Biržiškos, ir kitų. Poetas Justinas Marcinkevičius nurodė, kad devyniolikame šimtmetyje lietuvių rašytojų darbuose kartais prasiverždavo nacionalizmas ir antirusiškas nusistatymas, bet tai supranta ma, nes vyko aštri kova dėl tautos ir kalbos, o rusai dažnai vykdavo caro politiką. Taigi ir šiuo atveju pasakyta daug karčios tiesos ir viešai paskelbta tai, ką pagrindžio spauda jau seniai teigė.

Tačiau rašytojai gana nedrąsiai svarstė, kas atsakingas už šią nelemtą padėtį. Pasak Juozo Baltušio, kaltas kažkoks anonimas. Aptardamas Kojalavičiaus istorija, Baltušis teigė, kad „mes nežinom, kas sustabdė, nežinom, kokios kompetencijos žmonės šitai padarė“. Nors jis buvo Borutos raštų redakcinės komisijos pirmininkas, Baltušis aiškina nežiną, kas ir kokiais argumentais uždraudė Borutos kūrinių *Namas Nr. 13* spausdinimą. Kritikė Viktorija Daujotytė bei Justinas Marcinkevičius irgi kalbėjo apie kažkokį anonimą. Bet Mykolas Sluckis teigė, kad už ribotą Vaižganto kūrinių išspausdinimą atsakingi patys rašytojai, jų laukimas sprendimo iš virsaus. Litera-

Juozapota Gutsauskiene verpia verpstuku: linų kuodelis prisegtas prie verpstės. Antanas Tamošaitis 1928 m. ją nufotografavo ir aprašė žurnale „Pavasaris“. Iš tų aplinkinių parvežė į muziejus 18 verpėčių. Aukštaitija.

rio, gegužės ir birželio mėnesiais drobių balinimas pievose prieš saulę, laistant vandeniu, kočiojimas, vyniojimas į ritinius ir ju saugojimas skryniose. Šeimose, kuriose augdavo keletas mergaičių, jau vaikystėje jos padėdavo motinai linų apdirbime, o paa-

tūologas Albertas Zalatorius priminė, kad patys rašytojai dažnai nestodavo ginti vertingų, bet tuo metu ideologiškai nepriimtinių kūrinių. Ryšium su „juodojo kaspino“ demonstracijomis *Literatūra ir menas* rugsėjo 12 d. išspausdino rašytojo Jono Mačiukevičiaus straipsnį, kuriame jis irgi skundžiasi, kad gražūs internacionalizmo principai buvo dažnai pažeidžiami. Antai redaktorius iš jo kūrybos išbraukdavo sakinį „Mano Lietuva – tu amžina“, nors rusų poetams buvo leidžiama savo gimtinę apdainuoti gražiausiais žodžiais ir metaforomis. Kodėl, klausė Mačiukevičius, yra tokie nurodymai ir kas juos išgalvojo, kam jų reikia, nurodydamas, kad viešumas tada nelabai buvo toleruojamas, tad atsakymų j tuos klausimus nesulaukė.

Iš tiesų nežinia, ar Mačiukevičius tuos klausimus iš viso kėlė ir kokiomis aplinkybėmis, bet aišku, kad juos kėlė pagrindžio spaudos bendradarbiai ir kėlė tada, kai už tai grėsė bausmės. Jie buvo pirmieji viešumo šaukliai ir dėl atvirumo gynimo nukentėdavo. Prieš dešimtį metų rašytojai nestojė ginti pagrindžio spaudos, nors ji gynė tiesos reikalą. Ir dabar viešai niekas negina ir demonstrantų, tačiau patirtis leidžia manyti, kad gal ir šiuo atveju kaip tik demonstrantai teisūs.

gusios diena iš dienos, metai iš metų krovė sau kraičius, daugiausia įvairių storumų drobių ritinius savo būsimai šeimai aprengti. Pats ilgiausias darbas ir buvo linų verpimas. Senovėje lietuvis sodietės verpė verpstėmis (žiūr. nuotrauka šiame puslapyje), tokiomis pat verpstėmis, kaip prieš tūkstančius metų buvo verpiama Egipte (matome verpiamą verpstėmis piramidžių sienu taptyboje) ir kaip matoma graikų vazose (pagal J. D. Breazley ir Paul Jacobsthal *Der Pan – Maller*, Berlynas, 1931). Taip pat ir

gusios diena iš dienos, metai iš metų krovė sau kraičius, daugiausia įvairių storumų drobių ritinius savo būsimai šeimai aprengti. Pats ilgiausias darbas ir buvo linų verpimas. Senovėje lietuvis sodietės verpė verpstėmis (žiūr. nuotrauka šiame puslapyje), tokiomis pat verpstėmis, kaip prieš tūkstančius metų buvo verpiama Egipte (matome verpiamą verpstėmis piramidžių sienu taptyboje) ir kaip matoma graikų vazose (pagal J. D. Breazley ir Paul Jacobsthal *Der Pan – Maller*, Berlynas, 1931). Taip pat ir

Stambokais dekoratyviniais, o kartais simboliniais raštais kruopščiai išaustas rankšluostis būdavo įkabintas puošniai drožinėtoje rankšluostinėje. Rankšluostis ir rankšluostinė ne tik puošė pirkia ir seklyčia kaip liaudies meno kūriny, bet sykiu būdavo audėjos ir drožėjo pasidžiavimas namų kūryba.

kituose kraštuose verpė verpstėmis. Kai kuriose Lietuvos apylinkėse, ypač Aukštaitijoje, dar XX a. pradžioje verpdavo verpstėmis, kurias pagamindavo berniukai merginoms, jų paviršius išraižydavo ornamentais arba simboliniais ženklais. Pagal Kristijoną Donelaitį, jau XVIII a. pirmoje pusėje mažlietuvis verpalus verpė koja sukamu rateliu, o Didžiojoje Lietuvoje jais verpti pradėta tik XIX a. Iš verpstės išsirutuliojo mažos kiuraraštės prieverpstės prie verpiamo ratelio kuodeliui prisiegti, gausiai ornamentuotos. (Apie verpstes ir prieverpstes žiūr. A. ir A. Tamošaičių knyga *Lithuanian Sashes*, kuri bus išleista 1988 m.) Senovės verpėčių ir prieverpstiečių rinkiniai laikomi Lietuvos muziejuose, o jų paveikslai išspausdinti knygoje *Lietuvių liaudies menas. Medžio dirbiniai* (Vilnius, 1956).

Ištekantiai mergaitei, t.y. jaunamartei, buvo didelė garbė ir pasidžiavimas būti ne tik darbščiai su gausiais kraičiais, bet ir liaudies menininke. Jos kraičius sudarė drobių ritiniai, o taip pat kasdieniniams ir išieginams drabužiams bei namų apyvokai ir jų papuošimui spalvoti ir raštuoti audeklai – staltiesės, rankšluostiai, lovatiesės, juostos, takai bei kilimėliai. Senovėje kraičiai būdavo sudėti į kraičkubilius, o XVIII ir XIX a. – į margas, spalvotas, raštuotas ir metalu apkaustytas kraitines skrynas, kurias per vestuves su apeigomis kraitvežiai išveždavo į būsimų jaunosios namus.

Didelę kraičių dalį sudarė namie austi įvairūs raštuoti audeklai. Juos galėdame sugrupuoti į dvi dalis. Vieni jų buvo ne tik praktiška vi rtojami, bet ir apeiginiai, simboliniai, o kiti – vien dekoratyviniai. Sodiečiai simboliniais bei apeiginiais audiniais laikė raštuotas juostas ir puošnius rankšluosčius. Juosta buvo ne tik lietuvių tautinių drabužių dalis, bet pagrindinė vestuvinė dovana kviesliui, piršliui, svokiai ir kitiems vestuvių dalyviams. Juosta – laimės simbolis krikščionims, ir padėkos bei pagarbos ženklas pabaigtuvių, laidotuvių ir kitose sodiečių apeigose.

Juostos buvo pinamos, vejamos, vytinamos, lentelinės, neriamos, mežgamos, narstomos, įvairiais būdais audžiamos, o jų raštai parenkami ant skalu, nytelemis, pirštais parinktinai iškilnojami, arba rinktinę technika išrenkamos, įrinktinės ir kaišytinės. Vieni jų raštai buvo grynai dekoratyviniai, išrinkti arba iškaišyti, kaip dailės ornamentai, o kiti savyje slėpė simbolinę prasmę kaip pagarbos, meilės, padėkos, prisirišimo prie mylimo asmens ženklai. Tai simboliai, kuriuos audėja sukurdavo juosta beausdama, išskodama rimo ir ritmo ir vingriausiais raštais margindama savo svajas itin šimtarastėse juostose.

Stambokais dekoratyviniais, o kartais simboliniais raštais kruopščiai išaustas rankšluostis būdavo įkabintas puošniai drožinėtoje rankšluostinėje. Rankšluostis ir rankšluostinė ne tik puošė pirkia ir seklyčia kaip liaudies meno kūriny, bet sykiu būdavo audėjos ir drožėjo pasidžiavimas namų kūryba.

Lietuvių savaja puošdavo ir de- (Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

- Kai požiūriai į Lietuvos istoriją sutampa • Lietuvių audiniai • Nijolės Jankutės „Kelionės atvirukai“ • Dailininką Povilą Puziną prisimenant • Balio Sruogos mirties 40 metų sukakčiai • Stasio Šimkaus gimimo šimtmečio minėjimas Chicagoje • Naujos knygos

Senoviška verpstė (18 a.), kurioje išraižyta žaleio legenda simboliniais ženklais. Iš Antano ir Anastazijos Tamošaičių rinkinio.

K. G.

Nijolė Jankutė

Kelionės atvirukai

(Tęsinys)

VIENA

Valgom šokoladinius „Mozarts Thalers“ ir klausomės „Wiener Blut“. Kristoliniuose sietyuose žaidžia ryto saulė, kvepia kava, karštos bandelės ir braškes, o jaunas frakuotas maitre'd oriai vaikšto po brangiais tapetais išmušta, Habsburgų portretais nukabinėta valgomąjį Imperial Hotel Wien — tikrai imperatorišką.

Kunsthistorisches Museum

— Ši muziejų būtina pamatyti, — aiškina mano draugė, meno mylėtoja, ir abi kulniuojame Elisabethstrasse į tą Vienos šventovę. Muziejiaus rūmai karališki: ne tik didžiuliai, bet ir skoningai puošnūs, apsupty dekoratyviniais medaliais, klombomis, darželiais. Viduje — dar puošniau. Vien tik marmurinis vestibulis, ištaigingi laiptai ir jėga trykstanti Tesėjaus, parkludžiusio Minotaura, skulptūra gali patenkinti grandioziškam iškilmingumui linkusį skoni. Šie rūmai 1891 m. specialiai pastatyti neįkainojamoms Habsburgų meno kolekcijoms.

Šioj karališkoj šeimoj pirmasis kolekcionierius buvo kunigaikštis Ferdinandas II, kurio silpnybė — įvairių asmenybių portretai. Imperatorius Rudolfas II tačiau buvo tikras meno žinovas. Jis mėgo olandų ir vokiečių menininkus, todėl Kunsthistorisches Museum turi daugybę jų kūrinių. Čia matysi ir Jan van Eyck, ir Hans Holbein, Anton van Dyk, ir garsųj Albrecht Duerer (kas nežino jo malda sudėtą rankų ar paširpusio ilganagio kūrėjo? Bet turėtų pamatyti jo Madoną su riebiučiu, kaip klekcu Kūdikiui!). Čia ir Rembrandto kūriniai (koks liūdnas jo autoportretas). Ogi štai Rubensas ir jo apkūnios, nei dietų, nei gorsėtų nepažinusios moterys, tokios auksinės, apvalios, kaip Užgavėnių spurgos!

Bet aš labiausiai džiaugiuosi, pamąčiusi Pieter Bruegel originalą iš metų laikų ciklo — „Medžiotojai sniege“. Į jį žiūrėdama, užduoju pirmą atodėrį, jaučiu, kad sniegas lipnus surisist seniuo besmegeniuo, o tiems čiuožėjams tolimoji ledas jau šiek tiek korėtas.

Tarp olandų ir vokiečių sutinku vėl angeliškąjį Rafaelį, t.y. jo Madoną del Prato. Ją apjurtam neįmanoma. Ją reikia matyti, kad pajustum tą dangišką ramybę, neapsakomą švelnumą ir paslėptą skausmą žvilgsnyje Marijos, stebincios žaidžiančius kūdikius, Jėzų ir Joną Krikštytoją.

Perėjus „Schatzkammer“ sales ir akis paganius karališkuose papuošuluose bei induose (auksinis Marijos Terezijos pusryčių servizas, fantastiška Benvenuto Cellini druskinė, netikiau, kad Pranciškus I ten druską laikė!), jaučiuosi apsuagus menu. Vestibuly iš simpatingos muziejiaus pardavėjos perkuosi atvirukus ir išbandau pamirštą vokišką kalbą:

- Wie viel? Sehr schön. Ich moechte six... sechs cards buy... kaufen...
- Sie sprechen Deutsch?
- Nicht much... viel...
- Ist es gefaehrlich in Chicago zu leben?
- Ja... nein... manchmal...

Schoenbrunn

Mūsų vadovė turbūt čigoniškos kilmės: tokia juodbrūva, plačios šypsenos, iškalbių judesių. Didžiuliai auskarai supasi ausyse, plazda raudona sunkelė karštam popietės vėjui.

Karališki Habsburgų rūmai gelsvi kaip gintaras, įremini ir prancūziško stiliaus preciziškai išplanuotų gėlynų plotams. Žengiam artyn plačia promenada, kur prieš 200 metų riedėdavo karietos su kilmingaisiais svečiais, besilankančiais pas Mariją Tereziją, Europos karalių motiną, kaip ji buvo vadinama. Nestebtina: Marija turėjo 16 vaikų ir daugumą jų išleido marčiomis ar užkuriais į to meto Europos karalystes. Iš jos dukrų geriausiai žinoma Marija Antuanetė, Liudviko XVI žmona, padėjusi savo dailią galvę po prancūzų revoliucijos giljotinai.

Mūsų „čigonė“ žino viską apie Mariją Tereziją: nuo valstybinių reikalų tvarkymo iki asmeniškų „užkulisių“, kaip, pvz., karalienės svorio, kuris su amžiumi vis dėjo. Kai Marija Terezija pasiekė 200 kg, rūmuose jai buvo įtaisytas liftas (didelė naujienybė tais laikais). Daugybė Marijos Terezijos portretų patvirtina vadovės žinias: karalienė stambi, krūtininga, aukštakaktė, iškilminga, atrodo kaip koks laivas, plaukiantis šilkų ir brokadų jūra. Jos baltam pusryčių kambary aš žiūriu ir rausvus krėslus auksinėm vorų kojytėm ir netikiau, kad jie galėjo išlaikyti Jos Majestotą.

Mes einam ir einam per kambarius, kambarėlius, sales, laiptus, koridorius.

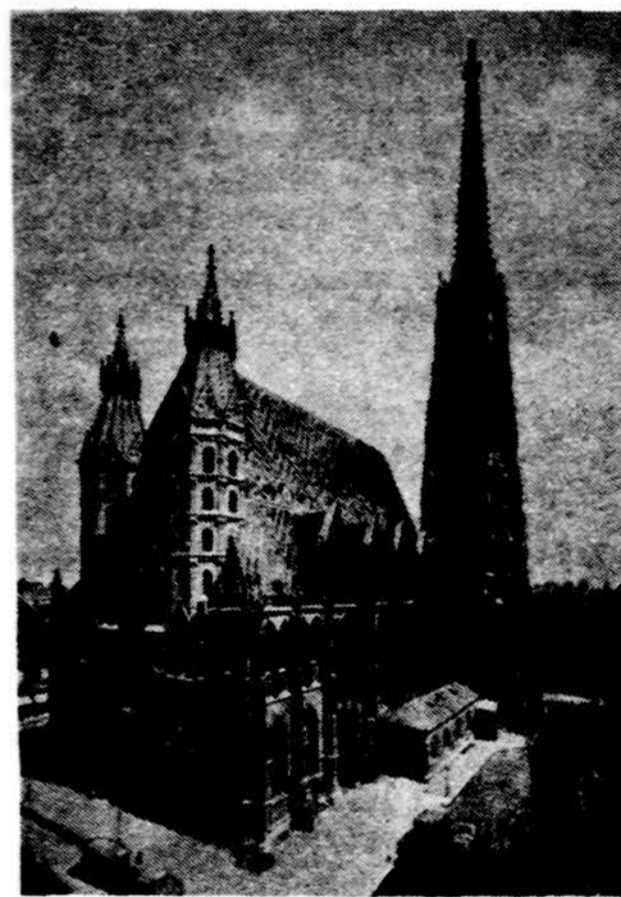
— Pamatysite tik 40 Schoenbrunn kambarių, — sako vadovė.

Tik 40? Tai kiekgi jų iš viso? Nagi 1042! Įdomu, kiek reikėjo tarnų vaškuot parketui ir tarnaičių sluostyt dulkes ir valyt kilimus, kai nebuvo siurblių, cheminių valyklių ir „one-step varnish“?

— Šie rūmai nėra vien tik muziejus, — aiškina vadovė, — salės ir kambariai naudojami aukštiems svečiams bei valstybinėms iškilmėms ar politiniams pasitarimams. Pavyzdžiui, didžioji pokylių salė 1961 metais susitiko prezidentas Kennedy ir Chruščiovas.

Ta didžioji salė — grandioziška: balta, auksas, kristolas, parketas tartum ledas, o lubose Gregorio Guglielmi freskos, vaizduojančios Austrijos galybę taikoje ir kare. Įdomu, kad Antro pasaulinio karo metu viena bomba įkritusi tiesiai per karo freską, bet nesprogusi.

Mane domina Franz Joseph I ir jo žmonos Elisabeth kambariai. Franz Joseph, kurio portretų pilni ne tik šie rūmai, bet ir visa Viena,

Sv. Stepono katedra Vienoje.

valdė Austrija net 68 metus (mirė 1916 m.). Jo žmona Elisabeth, to meto gražuolė, tikrai graži ir grakšti. Iš didžiulio portreto ji žvelgia rimta ir truputį liūdna. Gal naujasdama savo mirtį Ženevoj nuo žudiko peilio? Pagal vadovės pasakojimą, Elisabeth buvusi per moderni savo laikams: laikėsi dietos, sportavo, gimnastikavo ir todėl nepatiko apkūnioms didikėms. Žodžiu, vargšėle gimė per anksti...

Šią karališką porą lydejo tragedijos. Pati skaudžiausia — sūnaus, kunigaikščio Rudolfo, sosto ipėdinio mirtis. Tai buvo gabus ir mokytas vyras, paveiktas apšvietos idėjų: domėjosi istorija, pats rašė knygas. Bet konservatyvus imperatoriaus rūmai Rudolfo nemėgo: jis buvo net sekamas, jo laisvą cenzūruojami. Prie visų nemalonių prisidėjo dar nelaimingos vedybos ir slapta meilė baronieni Vetserei. Nebeįsakydamas tų įtamų, kunigaikštis Rudolfas nusisovė drauge su meiluže Vetsera Mayerling pilyje netoli Vienos.

Atrodo, ši tragedija, sukrėtusi ano meto Europos diduomene, įkvėpė romantiškuosius XIX a. rašytojus, sukūrusius ne vieną romaną ta tema. Gerai prisimenu seną, ploną knygelę tėvo bibliotekoj vardu „Habsburgų tragedija“. Jos viršelyje buvo nupieštas liūdnas didžiakaškos moters veidas. Turbūt Marijos Vetseros...

Ateinam į mažąją salę, kur Habsburgai klausydavosi koncertų, stebėdavo teatrinis pastatymus. Šioje salėje Mozartas „pasipiršęs“ Antuanetėi, kai abu buvę maždaug 6 metų. Šį įvykį gražiai papasakoja mūsų vadovė.

O buvę taip: Mozartas koncertavęs Marijai Terezijai ir po programos, visų pasibaisėjimui, be atsiklausimo ir be baimės atsisėdęs karalienei ant kelių ir pasakęs „Ich liebe Euch“. Marija Terezija, papratusi prie savo 16 vaikų elgesio ne visada pagal „protokolą“, visai nesupykusi, o buvusi kaip tik maloniai nuteikta. Tada Mozartas „prisistatęs“ Antuanetėi ir pareiškęs — aš tave vesiu, kai užaugsiu. Deja, deja, princesė jau tada buvusi sužadeta su Prancūzijos sosto ipėdiniu...

Gana kuklus, melsva-balta, nedidelis kambarys, kuriame mirė Napoleono sūnus, Reichstadt kunigaikštis, man pasirodė pats ramiausias ir liūdniausias. Čia ant pjedestalo — pomirtinis to jaunuolio biustas. Džiova nuskynė jį 21 metų. Plonas ir skaudus kunigaikščio profilis, kaip Radausko eilerašty. Šalia, lyg pabrėžt mirties pergale, jo, penkiamečio, portretas: raudonskrustis, geltonplaukis berniukas, sentimentalai stilizuotoj pozoj laikąs rožių vainiką. Kambario kampe po stiklo gaubtu — viturelio iškamša. Tai buvęs kunigaikščio

Lietuvių audiniai laiko tėkmėje

(Atkelta iš 1 psl.)

koratyviniiais audiniais papuošta lova. Stambių raštų užtiesalas, iš po jo žemyn nutįsęs baltos lininės paklodės kraštus su žickų rinkiniais ir pynikais, viena ant kitos sudėtos baltų drobių pagalvės, kurių galai stambių žickinių raštų rinkiniais išrinkti. Laukiant svečių, stalas būdavo užtiesiamas baltutele linine, servetiniu būdu austa raštuota staltiese, o prie lovos kabodavo spalvotas, raštuotas kilimėlis — rinktinė technika austas, kartais dar su pakaisymais, kaišytinis arba siuvinėtas. Užuolaidas ausdavo kiuraraščiu būdu iš plonų suktyt lininių gijų, jų galuose raštus išrinkdavo rinktinė technika, o vėlesniais laikais jas ausdavo iš medvilninių siūlų su žickų rinkiniais. Pirklių bei seklyčių grindis tiesdavo skuduriniiais skersdryžiais spalvotais arba šiaudiniiais austais takais.

Tautinis išieginis moterų drabužis būdavo pats spalvingiausias, puošniai raštuotas liaudies meno kūrinys. Jis susidedavo iš kelių skirtingų audimo būdų, vis kitokių raštų ir spalvų — vienoks audeklo gabalas sionui, kitoks ir puošniausias — prijuoste, o liemenėlei — kiklikui vėl skirtingas — smulkesniais rašteliais austas; galvos danga mergaitėms ir moterims visad būdavo skirtinga ir iš įvairių audeklo gabalų parengta. Kiekvienoje Lietuvos apylinkėje, kurių priskaitome net septynias — Aukštaitiją, Vilniją, Dzūkiją, Kapsus, Zanavykiją, Mažąją Lietuvą ir Žemaitiją — tautiniai drabužiai pasižymėjo vis kitokiu audimo būdu, savitais raštais bei skirtingais spalvų deriniais. Be to, tų tautinių drabužių audinių, jų raštų, spalvų ir pasiuvimo stilius vis keitėsi laiko tėkmėje. Kiekviena liaudies menininkė, nors prisilaidydamas bendro stiliaus, sykiu suteikdavo savo audiniui savito estetinio grožio, pajavirinant jo raštą ir spalvingumą.

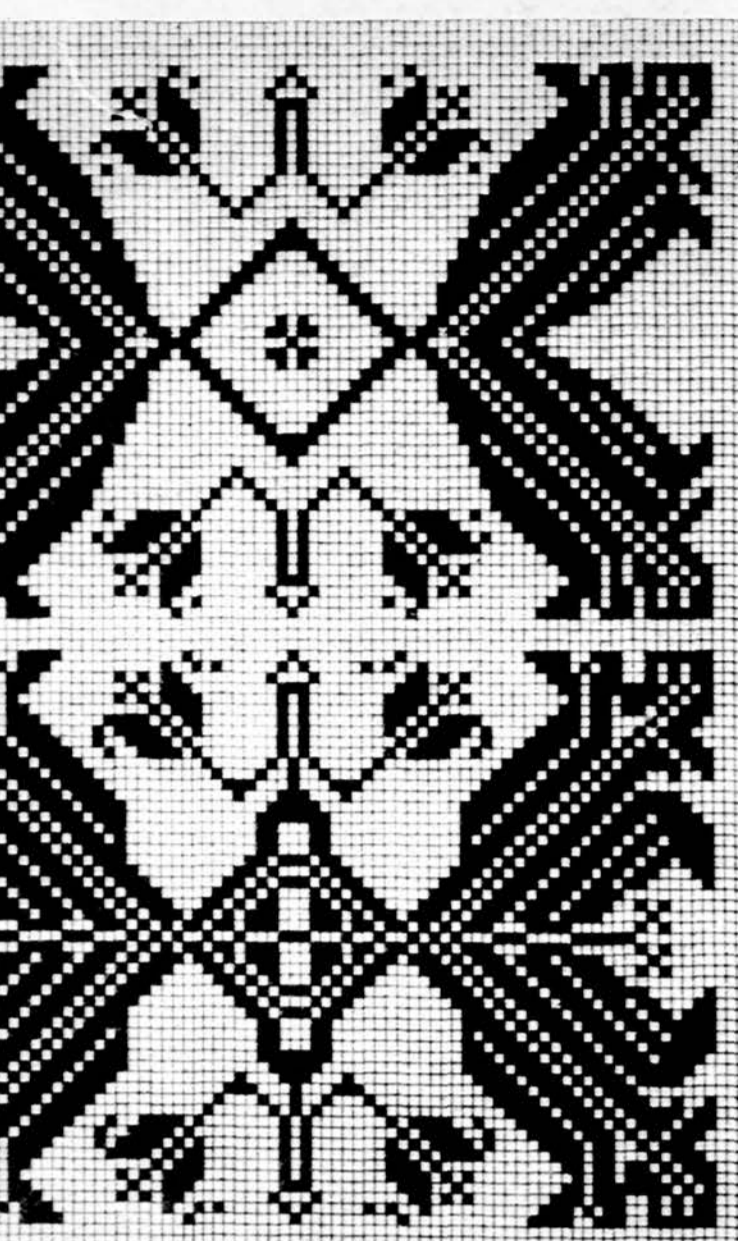
XX a. pradžioje lietuvių audinių dailė nors dar egzistavo, bet užplūde iš kitų kraštų fabrikiniai pakaitalai išstūmė lietuvių tautinius drabužius. Tuo laiku senoviški, namie austi spalvingi ir raštuoti XIX a. moterų išieginiai-sventiniai drabužiai trūnėjo kraičių skryniose, o juos pakeitė

mylimas paukštelis. Abu jie mirė čia, šitam augsiniam dvare, kurį jaunasis kunigaikštis labai pamėgęs, kaip ir jo garsusis tėvas. (Schoenbrunn rūmai buvę Napoleono štabo 1805-1809 m.).

Išėidama perkuosi knygtę apie šiuos rūmus. Dar ne kartą norėsiu pažvelgti į tą majestotišką dvarą. Gaila, nebegrįžtamai praėjo tie laikai, kada žmogaus rankų darbuose dominavo grožis. Dabar viskas — patogumui iki negražumo, iki prastumo, net iki nevalyvu... Tačiau, jei mane apgyvendintų Schoenbrunn rokoko kambary, susirgčiau galvos svaigimu per dieną nuo tos prikringeliuotos ausko lapijos sienose, nuo tų baldų, kuriuose nėra nė vienos tiesios linijos, nuo to sietyno, ap sunkusio auksinėm įvijom ir emalio gėlytėm, o ypač nuo kristolinių veidrodžių, kurie atspindi šitas pakvaitusias puošmenas tūkstantį kartu. Šio kambario įrengimas kainavęs

Bendras Vienos miesto vaizdas.

LIETUVIŠKI AUDINIAI

Parodą ruošia Chicagos lietuvių tautodailės institutas

spalio 25 - lapkričio 14, 1967

atidarymas sekmadienį, spalio 25, 2 - 4

BALZEKO LIETUVIŲ KULTŪROS MUZIEJUS

6500 S. Pulaski Rd., Chicago. Lankymo val. pirmad. 10-8, antrad.-sekmad. 10-4

Founded in part by the Illinois Art Council, a State Agency

Plakatas — dail. Vytauto O. Virkau.

pirktinės medžiagos — aksominės, šilkinės ir kiti blizgantys audeklai.

1930 m. Žemės ūkio rūmai pakvietė dail. Antaną Tamošaitį Namų pramonės skyriuje organizuoti liaudies meno atgaivinimą. Pirmiausia suorganizuoti audimo kursai, kuriuose pradėta atgaivinti tautinių drabužių audimas pagal senoviškus išieginis drabužius. A. Tamošaitis, ilgametis senoji liaudies meno rinkėjas, parengė platų planą, kaip moderninti senąjį sodiečių dailę, pritaikant naujoms gyvenimo sąlygoms. Sodžiuose dar buvo nemazai senovinių kraičių audėjų, puodžių, medžio drožėjų ir kitų sričių liaudies menininkų, kurie jau

nebeturėjo rinkos savo dirbinėms, nes tie, kaip sodiečiai sakydavo, „išėjo iš mados“. Tiems meistrams reikėjo tobulesnių irankių, geresnių žaliavų, o ypač naujų liaudies meno formų bei raštų, prisilaikant senojo liaudies meno stiliaus. Žemės ūkio rūmai pasirūpino pagerinti liaudies menininkų darbo irankius, geriau paruošti žaliavą ir surengti pasitobulinimo kursus. Buvo išleistas „Sodžiaus meno“ knygos tikrųjų senovišku liaudies dirbinių ir „Sodžiaus pramonės“ leidiniai, pritaikyti naujos tautodailės gamybai. Buvo rengiamos naujos tautodailės parodos, per „Marginių“ bendrovę miestiečiai galėjo įsigyti naujus tautinius

drabužius, lietuviško stiliaus baldus, medžio drožinius ir kt. Per mokyklas buvo skiepijama liaudies meno-dailės pažinimas ir jų vartojimas. Senoviški liaudies meno dirbiniai grįžo į gyvenimą naujais pavidalais.

Beveik kasmet buvo rengiamos naujosios tautodailės parodos ne tik Lietuvoje, bet ir užsieniuose. Lietuvių tautiniai drabužiai pasidarė itin populiarūs dėl jų savito stiliaus, raštų įvairumo, subtilių spalvų, rankomis pasiuvimo. Berlyno tarptautinėje dekoratyvino meno parodoje 1937 m. sūduvių tautinis drabužis laimėjo pirmą vietą Europoje ir visą parodos laiką buvo išstatytas garbės salėje. Lietuvių kilimai įvairiose parodose buvo apdovanojami aukso medaliais.

Užėjus Antrojo pasaulinio karo audrai, daugelis vadovaujančių tautodailės menininkų pasitraukė iš Lietuvos, o po karo atvyko iš šiuos kraštus — Kanada ir JAV. Čia įkurtiems tautinių šokių ansambliams ypač buvo reikalingi tautiniai drabužiai, kuriuos audė audėjos Montrealyje ir audžia Kingstone, Toronte ir Chicagoje.

1977 m. įsteigtas Lietuvių tautodailės institutas, siekiant plačiau išvystyti lietuvių tautodailės dirbinių meninę kokybę. Įsisteigę Lietuvių tautodailės instituto skryčiai moko ir plečia tautodailės ugdymą ir rengia savo dirbinių parodas.

Lietuviški audiniai Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje

Lietuvių tautodailės instituto Chicago skryčius rengia lietuviškų audinių parodą Balzeko Lietuvių kultūros muziejuje nuo š.m. spalio 25 iki lapkričio 14 dienos. Paroda bus atidaryta sekmadienį, spalio 25 d., 2 v. p.p. Programoje solistė Aldona Stempuzienė su Emilijos Sakadolskienės kanklių palyda dainuos džiūškas ir audimo dainas.

Lietuvių tautodailės instituto Chicago skryčius taip pat ruošiasi praveisti juostų audimo kursų Balzeko Lietuvių kultūros muziejaus patalpose, 6500 South Pulaski Road, Chicago, Illinois. Kursai vyks šeštadieniais, spalio 31, lapkričio 7 ir 14 d., nuo 10 v.r. iki 1 v. p.p. Vietų skaičius yra ribotas. Norintieji kursams lankyti prašomi skambinti Rugilei Šlapkauskienėi, tel. 858-3629.

vazinėjasi senoviškoma, arklį traukiamom karietom

Pagaliau pasiekiam Stephansdom, garsiąją Vienos katedrą. Jei Votivkirche gotika kaip meginiai, tai Stephansdom — tarytum puošnus audeklas. Vien tik jos mėlynų-geltonų raštų stogas stebina ir žavi.

Pietinis, aukštasis katedros bokštas, nusagstytas gotikos pumpurais ir ragučiais, man primena fantastišką raguolį. Šiaurinis, nebaigtas, slepia didžiausią Austrijos varpą vardu Pummerin, nulietą iš turkų karo patrankų. Man patinka tas vardas — toks tvirtas, aidintis. Gaila, Pummerin tyli šiuo metu, ir negalio patikrint, ar jo skambesys atitinka jo vardą.

Katedros viduje — Sursum corda! Viskas kyla aukštyn kaip smilkašas. Viskas bėga dangop kaip Bacho fuga. Gotika kelia ir mintį, ir širdį. Koks visa apimantis buvo tais laikais tikėjimas, kad jo įtakoje išsivystė net šis nuostabus architektūros stilius.

Iš Stephansdom į viešbutį traukiam pėsčiom. Europos miestų nuotoliai palyginus su Chicago trumpi, bet klaidūs. Mudvi su drauge greit pasiklystam tarp tų „Strasse“ ir „Gasse“, tarp „Ring“ ir „Platz“. „Entschuldigen Sie bitte, wo ist...“ Ir kaip senam anekdote: „Geradeaus, dann rechts, dann links, um die Ecke und wieder fragen...“

Viešbutį pasiekiam nuvargusios. Išlėmęs šilgatyvio kavinę prie baltai apdengto staliuko, tarp žydinčių vazonų ir apkarpytų medelių. Vakaro saulė Vienos fasadai su meginuotom palangių ir pastogių puošmenom tartum gelsvi pyragaičiai, tartum pasakiški vestuviniai tortai. Nebereikia nė „Vier Jahreszeiten“ kavinės — mes sočios nuo vaizdo ir pasigėrusios nuo liepžiedžių kvapo. Čia dabar pats liepų žydėjimas ir juodųjų strazdų giedojimas. Mažai tereikia fantazijos, kad ju švilpime išgirstum „Mėlyno Dunojaus“ melodiją...

(Bus daugiau)

Dailininką Povilą Puziną prisimenant

SAULĖ JAUTOKAITĖ

Šiemet sueina dvi svarbios su-
kaktys mūsų žymaus dailininko
Povilo Puzino – 20 m. nuo dai-
lininko mirties ir 80 m. nuo jo
gimimo. Mirė 1967 m. spalio 22
d. Gimė 1907 m. rugpjūčio 3 d.
Šia proga bent trumpai pri-
siminkime Povilą Puziną kaip
žmogų ir kaip menininką.

Povilas Puzinas gimė Rygoje,
Latvijoje, lietuviškoje kupiškėnų
šeimoje. Ten pat baigęs vidurinę
mokyklą, įstojo į meno mokyklą,
vėliau priimtas į Rygos meno
akademiją. Baigęs meno akade-
mijos tapybos skyrių, jis gavo
laisvą menininko diplomą. Išlai-
kęs specialius egzaminus, gavo
teisę dėstyti meno dalykus aukš-
tosiose mokyklose. Studijų metu
priklausė Latvių-lietuvių vien-
ybės, Rūtos ir kitoms draugijoms.
1933-35 m. atliko karinę prievo-
lę Lietuvos kariuomenėje. 1933
m. Kaune surengė savo kūrinių
parodą. 1937-39 m. buvo Panevė-
žio berniukų gimnazijos pašaukimo
mokytoju, 1940-41 m. Taikomo-
sios dailės instituto dėstytoju
Kaune. Vokiečių okupacijos metu
dalyvavo lietuvių rezistencijoje
(Laisvės kovotojų grupėje). Nacių
įtarinėjamas, išvyko į Rygą, kur
palaikė ryšius tarp lietuvių ir
latvių pogrindžio. Vokiečių suim-
tas ir kalintas Rygos kalėjime.
1944 m. patenka į Vokietiją.

Kaip matome iš dailininko bio-
grafinių bruožų, jis nebuvo pasy-
vus istorijos įvykių stebėtojas, bet
aktyvus jų dalyvis. Tik atvykęs
1947 m. į Ameriką jis visiškai
atsidėjo menui. New Yorke tuoj
pradeda dėstyti meną Cattano
Rose meno mokykloje. 1948 m.
persikelia gyventi į Los Angeles,
kur iki 1956 m. yra *Lietuvių die-
nu* meno redaktorius. Tais pa-
čiais metais jis sugrįžta į New
Yorko tą pačią Cattano Rose meno
mokyklą. Nuo 1957 m. dėsto
Long Island Art League ir Jack-
son Heights Art Club meno mo-
kyklose. 1961 m. įsteigia savo
studiją Little Neck, Long Island,
kur turėjo apšviatą mokinį.

Povilas Puzinas premijas už
savo darbus pradėjo rinkti dar te-
begyvendamas Latvijoje. Pirmąją
premią gavo 1933 metais už pa-
veikslą „Mintaujos priemiestis“,
paskirtą Latvijos valstybinio mu-
ziejaus. Paskutiniją gavo prieš
pat mirtį, 1967 metais, už „Sek-
madienio ryta“, paskirtą Allied
Artists of America. Tarp pirmo-
sios ir paskutiniosios premijos
dailininkas dar užsitarnavo daug
ir įvairių apdovanojimų – aukso
medalių, garbės pažymėjimų, pri-

Povilas Puzinas

Autoportretas, 1957.

mųjų vietų už kūrinius, eksponuotus parodose Latvijoje, Lie-
tuvijoje ir Amerikoje.

Dailininko Puzino meno kūry-
bos lobiis nėra gausus darbų skai-
čiumi. Jis daugiau laiko skyrė
meno mokymui, negu pačiai kū-
rybai. Kadangi jam meno kūri-
nys turėjo būti pribrendęs, įkvė-
pimas ir idėjos turėjo būti gerai
išgalvotos ir susikristalizavusios
jo mintyse, su kūrybos įvykdymu
jis nesukubėjo. Jis nieko nemėgo
kas buvo padaryta greitosiomis.
Jo kūrybos tikslas buvo ne tiek
nupiešti vaizdinį paveikslą, kiek
išreikšti savo santykius su pa-
sauliu ir jo aplinka.

Būdamas praktiškas žmogus,
Puzinas turėjo du skirtingus po-
žiūrius į savo kūrybą. Pirmasis
požiūris buvo toks, kuris patiko
jam pačiam, o antrasis – portretų
tapyba, kuri patiko pozuotojams.
Ši pastarąją jis pavadino komerci-
niu menu. Šio komercinio meno
darbai labiausiai yra pasklidę po
amerikiečių visuomenę, o daili-
ninkui patinkantys meno kūri-
niai yra muziejuose ir privačiose
kolekcijose.

Menininkas giliai išgyveno
tėvynės netekimą. Karas ir savo
krašto praradimas išspaudė

neužmirštamais vaizdais. Šia
tema jis sukūrė ismintinų meno
darbų. Tokie kūriniai kaip
„Pabėgėlių šeima“, „Motina su
kūdikiu“, „XX amžiaus Madona“
savo stipria kūryba ir drama at-
nešė jų autoriui ne vieną premiją
ir pažymėjimą.

Šiaip Puzinas nebuvo išradin-
gas savo kūrybos siužetu. Jis daž-
nai tapo savo pamėgta pajūri –
žuvis, žvejas, valtis, apleistas
lūšnas. Kaip jis pats sako:
„Mėgstu ir užjaučiu visus, kurie
yra maži ir nepavojingi“. Daili-
ninkas šiuos, rodos, nereikšming-
savo objektus supoetina, suroman-
tina, jie tampa svarbiais ir įdo-
miais.

Dailininko tapybos technika
yra labai įdomi. Kaip jis pats yra
pasisakęs, pirmą jis pasidarė
realų piešinį. Jis detalai išana-
lizuoja ir tiksliai pastato figūras,
realistiškai nupiešia peizažą. Kai
jis jau turi realistišką figūrą ar
pa peizažą, tada prasideda jo
tikroji kūryba. Dabar jis ima tep-
tuką, deda dažus, nekrepdamas
dėmesio į detales. Jo realistiškai
išstudijuoti veidai keliais dažų
brūkšniais išgauna savotišką, su-
abstraktintą išraišką. Dingsta
veido detalės – nosis, akys, lūpos,
kartais lieka tik jų kontūrai, o
kartais ir tie vos žiūrimi. Jo vei-
dai lieka lyg šešėlyje, išryškėja
tik galvos forma. Dailininkas
meistriškai visą kūrinių dramą
perduoda figūrinės kompozicijos
bei jų judesių išraiška. Pavyzdžiui,
kūrinyje „Ištrėmime“ nematome
vieno veido. Fone matome
tamsiai raudoną vagoną ir iš
nugaros vos žiūrime žmonių
figūras. Iš šių figūrų judesių mes
jaučiame tą trėmimo siaubingą ir
beveltiską momentą.

Dailininko Puzino platus ir
laisvi teptuko potėpiai jo kūriniui
suteikia savotišką techniką, pri-
menančią akvarelę. Jo stori alie-
jiniai dažai, rodos, išstipsta ir
lieka lengvos, lyg permatomos
spalvotos plokštumos. Jo kolori-
tas yra užslopintas. Dažnai
naudoja rusvus, žalsvus bei
gelsvus tonus, juos sugyvena ir
sudramatina paskutiniaisiais at-
baltais ir juodais brūkš-
niais. Tokiu būdu jis išgauna
šviesos ir šešelio efekta, dinami-
ką ir ritmą. Laisvi ir platus tep-
tuko mostai suteikia visai jo
kūrybai monumentalumą ir di-
dingumą. Dailininkas į žiūrovą
šneka dideliu tapybiniu iškalbin-
gumu.

Jeigu kas nėra matęs Povilo
Puzino originalios kūrybos darbų,
užtenka peržvelgti jo žmonos

Povilas Puzinas

Devidesimto amžiaus Madona, 1951.

Balys Sruoga

Iš „Kazimiero Sapiegos“

*Žiūrėkit, žmonės, į mane. Pažiūstat?
Aš – etmonas didysis Lietuvos
Ir Vilniaus vaivada. Paskendęs turtuos,
Pagarsintas Europoj karo vadas,
Prieš jus, kaip vaikas, stoviu, be kepurės,
Nedrisdamas akių pakelti dangui.
Žiūrėkit į mane. Aš, žilas senis,
Per visą amžių kovose kapotas,
Lenkiuos prieš jus lig žemės ir drebu,
Kad nesuspėsiu visko pasakyti,
Ką man širdin tėvynė alpdama
Golgotos kančiose priimanavo.*

*Per visą amžių nežvelgiau į jus,
Tarytum būte bedvasios viksvos.
Buvau jums kurčias. Aklas jums buvau.
Statydinau pilis ant smėlio. Liūnuos
Lipdžiau tvirtovę. Laimė – pragare...
Koks siaubas prarėgt žiloj senatvėj,
Kad visa, kam vargai, ką vargdams kūrėi –
Beprasmiu klaikūs monai! Tuštuma!*

*Vienuos bajoruos žmogų temačiau.
Pro juos žiūrėjau į laukus tėvynės,
Kardais jų laimė Lietuvos kalniau.
Jie buvo putas qstoty medaus,
Išplersios, tuščiaidurės, karčios,
Kurios užšnodamos užstoja sultis,
Kurias nupisdamas sieki saldybės.
Jie buvo putas bėgančioj srovėj,
Susiurbiančios pūslėn šiukšles paviršiaus,
Uždengiančios skaislybę gilmenų,
Kur žydrasai atsimuša dangus.*

*Kaip debes, gyvenimas nuščiavo...
Senatvėj praskleidžia tuščias putas.
O, Viešpatie, atleisk žilbamano.
O nuhančintoj tauta manoj,
Šventų smūkelių raudanti giria,
Priimk paklydusi nevertą sūnų,
Leisk asarom išverkui kruvinom
Prie tavo kojų visą žemės skausmą...*

*Ne, ne, Bajorų mirė Lietuva,
Ne mūsų. Ji, žiemos iskentus šalti,
Dainuojančių pavasariu sušė.
Išmetus iš krantų putas šiukšlėtas,
Iš gilmenų sugaus gyvybę tokia,
Kad jos aidais dundės Uralo girios,
Karpatų sliauterės ir Elbės slaitai!
I Lietuvą žiemojančią einu.
Prie kryžkelio stovėsiu smūkeliu,
Milžinkapiuos varpais naktia skambėsiu,
Kad speiguose po stora miline
Neliutų plakus Lietuvos širdis.*

• **Balio Sruogos** versta Sem
Benelli dramą „Apsiautalas“ lei-
džia Algimanto Mackaus knygu
leidimo fondas. Sem Benelli
(1877-1949) buvo italų dramatur-
gas, mistikas. Tarptautinį gar-
są atnešė jo eiliuota drama „La
cena delle beffe“ (1909). Nusig-
rėžęs nuo Italijos fašistinio
režimo, per Antrąjį pasaulinį
karą pasitraukė į Šveicariją. Yra
parašęs proziinių vaidinimų ir
keletą knygų socialiniais bei poli-
tiniais klausimais, bet svarbiau-
siais jo kūriniais laikomos jo
romantiškos eiliuotos dramos,
tarp kurių yra ir „Apsiautalas“.

Austros išleista liuksusiniai
puošnia vyro monografija. Nors
joje yra išspausdinti tik 28 kūri-
niai, tačiau tuoj pastebėsime, kad
tai būtų labai gabaus ir darbštaus
menininko, kuris į pasaulį žiūrėjo
atvira širdimi ir meile.
Šį trumpą dailininko Povilo Pu-
zino sukaktuvinį prisiminimą
galime užbaigti Pauliaus Jur-
kaus žodžiais, kad tai būtų dai-
lininko „su plačiais polekiais, su
ryškiu veidu“. Gal tiktu jam lite-
ratūrinis vardas – dramatinis
poetas, nes jis vaizduojama
tikrovę taip pakeičia, kad ji virsta
savotiška poezija.

Balys Sruoga

Iš „Autobiografijos“

Gimęs 1896 metais.

*Laukinis liūdnumas ir laimė, kalėjimas amžiuos ir pašėlusis
valia, gyvenimo padugnė, piktas berštas ir pastryžimo šventimo
nekaltybė, požemio klaikumos rauda ir begalinis beprotingas
džiaugsmas, – visa gyvenimo disonansų aidija, turbūt ne manų
vieno išpažinties verta.*

*Ir jeigu aš esu, tai todėl, kad žinau kiekviename pukelepyngame
broly ir sesery gyvenančią sielą mano.*

*Ir jeigu aš būsiu, tai tik todėl, kad mūsų niekas nemiršta.
Todėl aš einu į gyvenimą, mylėdamas žemę, tą žauria, rūšėn,
drėgna. Todėl ir negailestingai suskaitytos mano dienos man yra
palaimos žemė. Ir ištrėmy iki dugno išsemdamas aš maną dalia
laiminu žemės sultis ir amžinai grįžtančią dainą.*

„Vainikai“, 1921

Prieš 40 metų, spalio 16 diena, Vilniuje mirė Balys Sruoga, poetas,
dramaturgas, kritikas, literatūros ir teatro teoretikas, Vytauto Didžiojo ir
Vilniaus universitetų profesorius, Stuthofio nacių koncentracijos lagerio
kalnys. Jo paskutinis didysis istorinės dramos veikalas, prie kurio jis in-
tensyviai dirbo karo ir vokiečių okupacijos metais, buvo „Kazimieras
Sapiega“, kuriame atsispindi autoriaus nerimas dėl tautos likimo. Kaip rašo
Jurgis Blekaitis *Lietuvių enciklopedijoje* (t. XXVIII, p. 395), Balio Sruogos
kūryba „yra kovinga – už savąją tautą, už tauresnį žmogų. Vaizduodamas
Lietuvos pračities sunkmečius, Sruoga dinamiškais vaizdais rodė, kad
Lietuva niekada nesiliovė busuvi, ugde tikėjimą tautos paskirtimi, raščio
kovoti ne vien su išorės priešais – laisvės engėjais, bet ir su tamsos bei
priespaudos nuosedomis pačioje žmogaus dvasioje. Visa Sruogos kūrybos
siekima išreikšti... Kazimiero Sapiegos žodžiai“, kuriais baigiasi šis
spausdinamas monologas.

Balio Sruogos vertimas buvo
baigtas 1947 metais, bet iki šiol
nesusilaukė leidėjo. Algimanto
Mackaus knygu leidimo fondo da-
bait leidžiamoje knygoje bus Vy-
tauto A. Jonyno įžanga, Balio
Sruogos studija apie Florencijos

renesansą ir pačios Sem Benelli
dramos tekstas. Knygai aplanka
kuria dailininkas Albinas
Elskus. Knyga pasirodys dar
šiais metais.

Visai neseniai Algimanto Mac-
kaus knygu leidimo fondas išlei-

do Antano Gustaičio humoris-
tinių eileraščių naują rinkinį *Pa-
keltui ir pažadėtąjį žemę*, o šiuo
metu yra jau spausdinamas Petro
Klimo dienoraščių tekstas. Atei-
tyje Algimanto Mackaus fondas
ruošiasi išleisti pasakų rinkinį.

Balio Sruogos teatro seminaras Nepriklausomybės metais. Dainmantas Čibis, Dainis Sruoga, Algimantas Mackaus, Albinas Elskus, Balys Sruoga, Antanas Gustaitis, Vytautas Jonynas, Leonas Karvins, Valdas Marčiulionis.

Stasio Šimkaus šimtmetis Chicagoje

MYKOLAS DRUNGA

STASIO ŠIMKAUS GIMIMO ŠIMTMEČIO MINEJIMAS 1987 m. spalio 4 d. Jaunimo centre Chicagoje. Prelegentai: Stasys Santvaras ir Loretta Venclauskienė. Koncerto atlikėjai: pianistas Manigirdas Motekaitis, dainininkai Audronė Gaiziūnienė, Roma Mastienė, Algirdas Brazis ir Algis Valiūnas, „Dainavos“ ansamblis, diriguojamas Emilijos Sakadolskienės. Rengė „Margutis“.

Prasminga buvo „Margučiu“ atšvęsti Stasio Šimkaus šimtąsias metines ne tik dėl to, kad Šimkus dukart gyveno Amerikoje (1915-20 ir 1927-28 m.), draugavo su Antanu Vanaagčiu, „Margučio“ steigėju, bet ir dėl to, kad jis – vienas iš lietuvių muzikos didžiūnų. Ir jeigu ne Petro Petručio, siuometinio „Margučio“ vedėjo, sugebėjimas kasmet suburti jau retėjančias mūsų išsivijusias muzikines pajėgas (ir stebuklingu būdu atrasti jų vis dar vieną kitą naują!), tai vargu ar pasaulio lietuvių sostinėje Chicagoje iš viso kas nors būtų užsimojęs šią sukaktį jai deramu iškilmingumu prisiminti.

Zinoma, nėra pavojaus, kad tol, kol išsivijoj dar bus skambių balsų, Stasys Šimkus būtų užmirštas: nė vienas lietuvišką repertuarą puoselėjantis solistas ar choras juk negalėtų apsieiti be pabrėžtojo po tuos lietuvių dainos dirvonus, kuriuos taip našiai pureno ir apėjo Stasys Šimkus. Neperdedant galima tvirtinti, jog Šimkus (1887-1943) ir jo tik truputiuką vyresnis bendraamžis Juozas Gruodis buvo patys ryškiausi Lietuvos Nepriklausomybės periodo kompozitoriai. Kiti mūsų muzikos klasikai savo kūrybinį ženitą pasiekė arba kiek anksčiau (Čiurlionis, Sasnauskas, Petrauskas, Naujalis), arba jau kiek vėliau (Banaitis, Jakubėnas, Dvarionas, Kačinskas), tačiau Šimkus ir Gruodis kūrybingumas, prasidėjęs dešimtmetį prieš Nepriklausomybę, tęsėsi per visą aną laimingą Lietuvos laisvės laikotarpį, su juo pilnai sutapo ir gaivalingo talento dėka juodu iškelė viršum visų kitų pajėgių ar tik populiariu savo amžininkų (Kačanauskas, Karnavičius, Tallat-Kelpša). Dėl to ir buvo pravartu tokios Stasio Šimkaus sukakties proga visą popietę praleisti vien su juo, atsidėdant gerai informuotų pranešėjų mintims apie jo asmenį ir kūrybinį braižą ir klausantis turiningo jo muzikos koncerto.

Tik 15 metų už Šimkų jaunesnis rašytojas Stasys Santvaras, kompozitoriaus draugas, bendradarbis, jo operos „Pagirėnai“ libretistas, savo orių, pakilių, vaizdingų, bet ir kritiškų žodžių apibūdino klausytojams Šimkaus charakterį, atskleidė vieną kitą jo šeimynines bei kūrybines aplinkos epizodą, o neseniai iš Lietu-

Stasio Šimkaus gimimo šimtmečio minejimo koncertinės programos atlikėjai: Manigirdas Motekaitis, Emilija Sakadolskienė, Algis Valiūnas, Audronė Gaiziūnienė, Algirdas Brazis, Roma Mastienė ir minejimo rengėjas, „Margučio“ vedėjas Petras Petručis. Nuotrauka Jono Tamulaičio

Stasio Šimkaus minejime dainuoja „Dainavos“ ansamblis, diriguojamas Emilijos Sakadolskienės. Nuotrauka Jono Tamulaičio

vos atvykusi jaunesnės kartos muzikologė Loretta Venclauskienė keliais brožais aptarė pačią jo kūrybą. Šienu pranešimai bent man sukėlė du pageidavimus ateičiai: 1) kad Santvaras ir toliau neapleistų mūsų kultūros veikėjų biografo „teptuko“, o pieštų vis detalesnius, intymesnius savo pažintų muzikų, teatro, literatūrai portretus, šitaip išsaugodamas būsimoms kartoms ne tik enciklopediški sausa, bet ir žmogiškai gyvą jų atminimą, ir 2) kad Venclauskienė imtų savo muzikinėmis žiniomis dalintis ir su mūsų spaudos skaitytojais, nes kompetentingai apie muziką rašančių mums trūksta net kur kas labiau, negu ja kuriančių, dainuojančių ar grojančių.

Dainavo ir grojo Šimkaus

kūrybą škart labai įvairus asortimentas atlikėju. Šalia veteranų – nepalstančių ir nepasiduodančių dainaviečių, nepamainomo pianisto Manigirdo Motekaitis ir patvarių lietuvių operos Chicagoje steigėjų Romos Mastienės bei Algirdo Brazio (steigėju ta prasme, kad dainavo joje nuo pat pirmųjų jos dienų) – klausėmės ir fiziniu amžiumi gal jau su-brendusio, tačiau profesinių aukštumų vis dar siekiančio jaunimo. Emilija Sakadolskienė nedažnai regime scenoje diriguojant, ir linkime jai šio reikšmingo darbo baro nepamesti. Tikrai būtų gaila, jei dar liktų norinčių dainuoti, bet nebebutų kam juos mokyti ir vesti. Audronė Gaiziūnienė kas kartą akivaizdžiai tobulėja: su gero mokytojo

pagalba sutvarkius balso pastatymą, dingso suspaustas gerklinis atspalvis, forsavimas, sumažėjo vibravimas ir visu savo ūgiu išsitiesė lygus, tvirtas, švarios intonacijos, laisvu registriū perėjimų, gana apvalaus ir malonaus tembro, net su dramatišku pamušalu, lyrinis bel canto, lengvai nešantis (ir tai netikėtai) net iki pat salės galo, iki tos priplotos ertmės po balkonu, kur škart recenzentui teko sėdėti. Kas sakė, kad Gaiziūnienė turi „mažą balsą“? Ir galop – ligi šiol tarp lietuvių dar niekad negirdėtas Algis Valiūnas, tiesa, ne konkurentas nei Vazneliui, nei Paulioniui, bet savo disciplinuo, metalinės spalvos bosu ir gūžžia išraiška visai tikęs Šimkaus harmonizuotų liūdūnų liudies dainų nuotikais perduoti. Ka gi, turime naują kamerinę pajėgą, kuria beliktų tik labiau prieš savęs prisijaukinti.

Net ir pusantros valandos (neskaitant pertraukų) užtrukusiame koncerte nebuvo įmanoma užgriebti daugiau kaip tik mažą dalelę Stasio Šimkaus kūrybos, kurios jis ypač vokalinėje srityje mums taip gausiai pabėrė. Išskyrus nebent rečiau užtikimus „Lietuvos siluetus“ fortepionui, kuriuos Manigirdas Motekaitis atliko su mocartišku švelnumu, beveik visi kiti kūriniai – harmonizuotos ar originalios dainos – daugyšk girdėti, tiesiog įėjė į bendrą tautos turtą, tad sunku buvo publiką kuo nors „nu-stebinti“. O vis dėlto tu nuostabos momentu vienas kitas pasitaikė. Audronė Gaiziūnienė savo pirmu išėjimu liaudies dainas „Vai nekukuok“ ir „Ano pusėj marelė“ perteikė su tokiu nemeluotu lyrinio paprastumu, be jokios operinės pozos ar vokalinio pasidemonstravimo, kad tai negalėjo netim-

Po Stasio Šimkaus minejimo jaunimo centro kavinėje: pianistas Manigirdas Motekaitis ir soliste Audronė Gaiziūnienė. Nuotrauka Jono Tamulaičio

Naujos knygos

• Juozas Meškauskas. LIETUVOS MEDICINOS ISTORIJA. Chicago: Pasaulio lietuvių gydytojų sąjunga, 1987. xxxii, 814 psl. Kaina – 37 dol. Gaunama „Drauge“.

Šio veikalą plačiai apimtį nusa-ko paaškinamasis pavadinimas: „Medicinos mokslas, gyventojų medicininio ir socialinio aprūpinimo istorinė ir dokumentinė apžvalga.“ Autorius įvadė sako: „Medicinos ir socialinio aprūpinimo istorijos mes iki šiol neturėjom. Dabartiniu metu okupuotoje Lietuvoje medicinos istorijos, sveikatos aprūpinimo ir socialiniais klausimais straipsnių ir studijų yra nemažai. Bet tie straipsniai dažniausiai yra tendencingi. Kas nepriklausomas Lietuvos buvo padaryti ir pasiekta, stengiamasi paneigti ir interpretuoti neteisimai ar neigiamai. Šiuo veikalu norima nuvesti ir parodyti tas problemas tikroje sviesoje. Ši knyga yra daugiau dokumentinė, dokumentų rinkinys.“ Todėl įstaigų ir organizacijų raštų, įstatymų, statutų ir taisyklių kalba netaisyta.

Knyga skirstoma į tris pagrindines dalis: Medicinos mokslas Lietuvoje, Medicinos fakultetas, Medicinos ir socialinis aprūpinimas Lietuvoje. Pirmoje dalyje aprašoma medicina senovės Lietuvoje ir vėlesniais laikais, sveikatos padėtis Lietuvoje prieš Pirmąjį pasaulinį karą, medicinos mokslų įstaigų kūrimas Nepriklausomoje Lietuvoje. Antroje dalyje supažindinama su Medicinos fakulteto darbo pradžia, jo įstaigomis ir jų vystymusi, fakulteto skyriais ir katedromis. Apie veterinarinę mediciną rašo vet. dr. Stasys Jankauskas. Labai idomūs skyriai apie sveikatos reikalus rusų ir vokiečių okupacijų (1940 – 1944) metais, ypač apie medicinos fakulteto turto išvežimą. Skaitytojais supažindinami su medicinos fakulteto studentų organizacijomis. Dr. Henrikas Brazaitis rašo apie Fraternitas Lituanica, dr. Jurgis Starkus – apie studentų ateitininkų medicų korporaciją „Gaja“, dr. Laimutė Griniūtė-Šmulkštienė – apie „Ažuolo“ korporaciją, dr. Vytautas Tauras – apie „Patria“.

Dr. Juozas Meškauskas

Trečioji knygos dalis pradeda ma su medicinos pagalbos ir socialinio aprūpinimo padėties apžvalga nepriklausomybės pradžioje. Čia atskiru straipsniu dr. Henrikas Brazaitis apžvelgia ligonines. Dr. Rimvydas Sidrys rašo apie socialines ligas ir kovą su jomis – šių dienų skaitytojui sunku išvaizduoti epidemiskai paplitusią trachomos liga Lietuvoje. Nuostabu, kaip liga buvo sukontroliuota be modernių

vaistų. Dr. Milda Budrienė aprašo kovą su džiova Lietuvoje. Dr. Vaclovas Šaulys pateikia studiją apie Lietuvos kurortus – Birštoną, Druskininkus, Likėnus ir Palangą. Dr. Vytautas Tauras rašo apie karo sanitarijos tarnybą Nepriklausomoje Lietuvoje. Dr. Jurgis Starkus idomiai aprašo apskričių ir miestų gydytojų darbą sovietų ir vokiečių okupacijų metais Lietuvoje. Skaitytojui čia krinta dėmesin bausis priešdiferitinio serumo trūkumas (vokiečiai atėmė iš lietuvių vaistų gamybos bendrovė ir valstybinį sandėlį Kaune). Autorius spėja, kad priešdiferitinio serumo didelis kiekis iš vokiečių įstaigų pakliūdavo į juodąją rinką.

Knyga palydi turinio santrauka anglų kalba (ją išvertė dr. Jonas Meškauskas). Priedai: Medicinos fakulteto mokomojo personalo spausdintųjų darbų iki 1944 m. liepos mėnesio sąrašas, vardynas, Lietuvos universiteto Medicinos fakultetą baigusiu sąrašas, nuotraukų rodyklė.

Knygos išsamesnė recenzija spausdinsime vėliau, tačiau jau dabar reikia pasakyti, kad knygoje sukaupta daug medžiagos, kuri idomi ne vien tik medicinos ar istorijos specialistams, bet ir visiems, kurie domisi nepriklausomos Lietuvos pagrindinių institucijų raida.

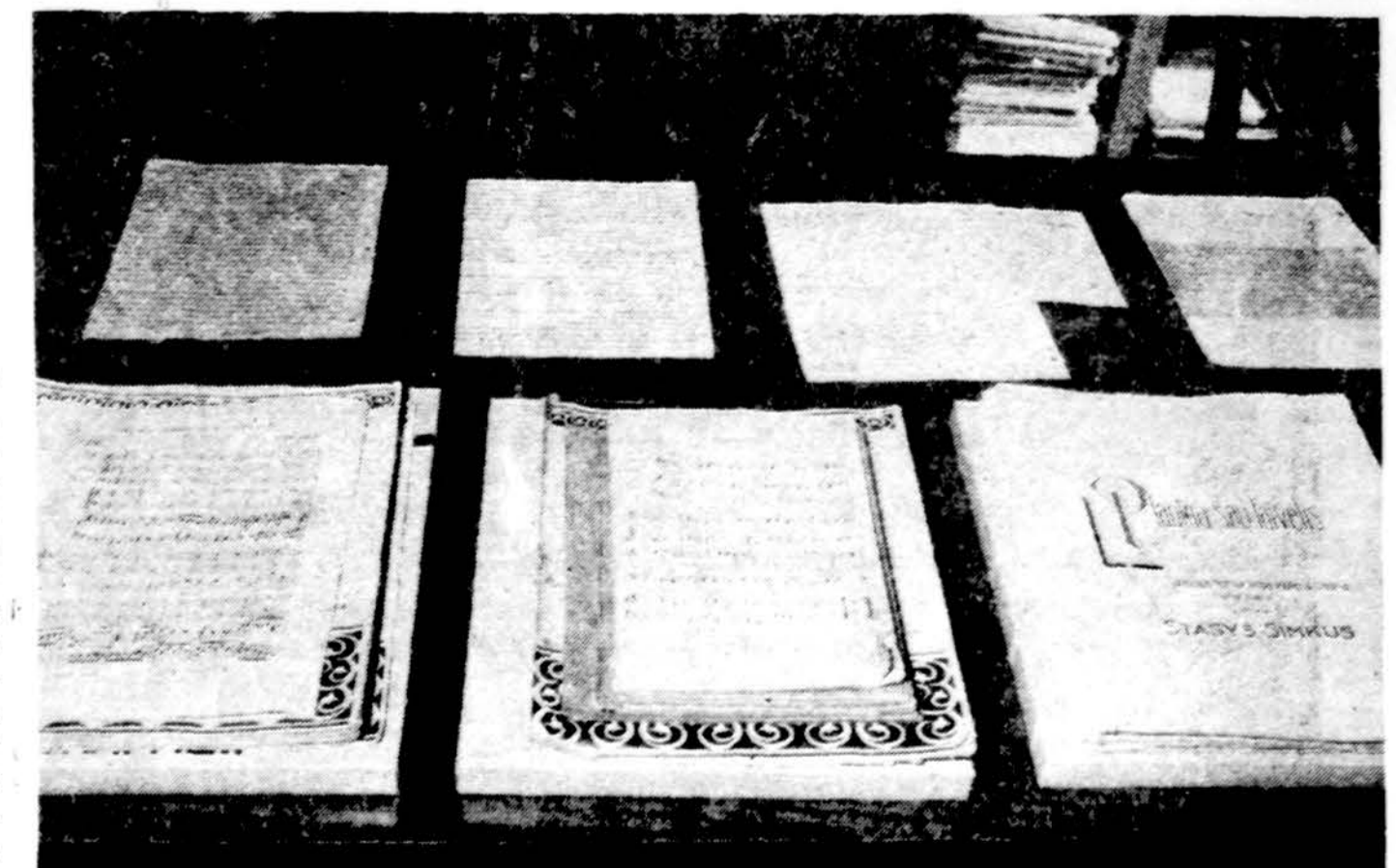

Petras Repšys. Vilniaus chirurgų draugija, 1509. Medalis, 1971. Sidabruotas varis. Vilniaus universitetas.

telti klausytojui už širdies. O trečiojoje (ir galbūt populiariausioje) Šimkaus dainoje „Kur bakužė samanota“ ji atvėrė kitą savo pusę – melodramatinę, bet irgi be kai kuriems to romano atlikėjams būdingu sulėtinimų ir išlaidymų, visa lakonišką ekspresiją sukaupdama į vienu melodiniu lanku išsilyje balse intensyviau. Operinio pasimėgavimo daugiau parodė Roma Mastienė ir Algirdas Brazis, pasirinkdami ir kai kuriuos tam tinkamus gabalus:

Mastienė šelmišką „Pamylėjau vakar“ ir pašėlusį „Oi greičiau, greičiau“, Brazis – ekspansyviu baritonisku parodo numerius „Oi kas“ ir „Dainužė“. Ir jei pastarasis šisyp nepersitėpė, tai pirmoji, atvirkščiai, gal ir per daug susitvardė. Į Mastienės at-sargiai sudainuotus kūrinius kaip tik supiltas tas kompozitoriaus ugningas temperamentas, kurį savo paskaitoje pakartotinai užsiminė Stasys Santvaras. Bet pabrėžtinai santūrumas visuomet buvo Mastienės interpretaci-

jų savybė. Be aibės solinių dainų, koncerte buvo ir nuotaikingų duetų, ir chorinių dainų (pvz., energingai atlikta „Vėjo dukra“), o pabaigai – chorui su trim solistais parasyta kantata „Atsisveikinimas su tėvyne“, kuri publikai taip patiko, kad bisui iš dainaviečių dar išprašė „Vienas žodis ne šneka“, plojimais ir valiavimais atsidėkodama minejimo kaltininkams, gal užvis labiausiai Petručiui, už sėkmingai atšvęstą Stasio Šimkaus jubiliejų.

Stasio Šimkaus kūrinių gaidų lapai. Nuotrauka Jono Tamulaičio